

Az IMEI helye a büntetésvégrehajtásban

Magyarország legrégebbi törvényeiben is megtalálhatók már a szabadságvesztés büntetés első nyomai, de lényegében a XIX. századig nem volt általános büntetési nem a szabadságvesztés. Mária Terézia uralkodásának idején, 1772-ben került sor először országos jellegű büntetőintézet megalapítására Szempc községben. Ebben az intézetben helyezték el a szüleiknek nem engedelmeskedő, „sem mire sem való egyéneket”, és itt voltak elhelyezve az elmebetegek is.

Noha a XVIII. században felmerült egy egységes büntetőtörvénykönyv megalkotásának gondolata, az 1789-es francia forradalomtól megriadt államvezetés levette a kodifikáció kérdését a napirendről. Az ún. Csemeghi kódex csak 1878-ban született meg. A kódex készítésekor Csemeghi Károly figyelembe vette a belga és olasz javaslatokat, és feltehetően kora kriminológiai kutatásai is befolyásolták.

Az 1878. évi V. törvénycikk VII. fejezetének 76. paragrafusa a következőképpen rendelkezik az elmebeteg bűnözőkről: „Nem számítható be a cselekmény annak, aki öntudatlan állapotban követte el vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akarátának szabad elhatározási képességével nem bírt.” Az idézetből kiderül, hogy ez a törvény vezette be a beszámíthatóság fogalmát a magyar jogrendszerbe, és azt az elmebetegekkel és gyengeelméjűekkel kapcsolatban a szabadakarati elhatározás vonatkozásában értelmezte.

1880. szeptember 1-én lépett hatályba a törvény, ám az elmebetegek részére külön intézetet csak 1896-ban létesítettek a Budapesti Királyi Törvényszék fogháza mellett, a jelenlegi Budapesti Fegyház és Börtön területén. Az intézet az Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet nevet kapta. Első igazgatója, az intézet létesítését kezdeményező dr. Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanár lett, fő feladata a kétes elmeállapotú letartóztatottak elmeállapotának megfigyelése és az elmebeteg elítéltek ápolása volt. Megnyitásakor az intézet mintegy 70 ágygal, akkor korszerűnek számító kis kórtermi zárkákkal működött. Emellett néhány nagy kórterem, külső foglalkoztatóhelyiségek és egy kis laboratórium tartozott meg az intézethez.

A Budapesti Fegyház és Börtön parancsnoka és az intézet vezető főorvosa egymással mellérendeltségi viszonyban volt. Az Oláh Gusztáv által kezdeményezett mentálhigiénés mozgalom hatása érződött az intézet működésében. Teret kapott az a felfogás, hogy elsősorban nem őrizni kell a betegeket, hanem megelőzni, illetve gyógyítani a betegséget. 1908-ban Moravcsik Ernő Emiltől tanítványa, idősebb Németh Ödön vette át az intézet vezetését.

Ahogy a történelemnek, úgy az elmeorvosászatnak is nehéz időszakait jelentették a háborús, majd a hidegháborús évek. Ezekben az időszakokban az intézet fő feladata az oda szállított elmebetegek, gyanúsítottak és bűnelkövetők megőrzése volt. Nem véletlenül viselte az 1950-es években az intézet a feladatra utaló Elmebetegek Biztonsági Intézete nevet.

Az 1961. évi V. törvény igényeinek megfelelően az intézet tevékenysége sok vonatkozásban humanizálódott. Rehabilitációs feladatként jelentkezett az új büntetőjogi intézkedés, a kényszergyógykezelés végrehajtása. Az intézet fokozatosan gigantikus létszámú elmeosztállyá duzzadt, és úgy tűnt, hogy a jelentkező problémák a kórházzá alakulással oldódnak meg.

1968-ban az intézet vezetését — a nagy szakmai gyakorlattal bíró klinikus elmeorvos — dr. Marton György vette át, aki keresve és kihasználva a lehetőségeket, kitartó és nehéz munkával lerakta a korszerű egészségügyi működés alapjait, valamint meghonosította és a lehetséges mértékig elfogadtatta a modern elmeorvoszat alapelveit.

Noha az intézet szervezeti önállóságát az 1974-ben alkotott új jogi szabályozás kimondta, a szervezeti önállóság tényleges feltételei még sokáig hiányoztak. Fokozatosan tisztázódott csak, melyek azok a területek, ahol indokolt az intézet önállósága, és melyek azok a területek, ahol nem, ahol előnyösebb a Budapesti Fegyház és Börtönnel történő együttműködés.

Az 1979-ben életbe lépett új Btk. rendkívül jelentős mértékben tágította az intézet feladatkörét, és megkövetelte egy önálló profilú, osztályokkal működő szakkórházi szervezet létrehozását.

Jelenleg az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvosító Intézet (továbbiakban: IMEI) országos feladatkörű igazságügyi és prizonális elmeorvosászati feladatokat ellátó sajátos, zárt elmeorvosintézet, melynek felügyeletét az igazságügy-miniszter a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága útján látja el, egészségügyi szakmai felügyeletét pedig az egészségügyi miniszter közvetítésével gyakorolja.

Az intézet feladatait alapvetően az 1972. évi II. törvény (az úgynevezett egészségügyi törvény), az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (a Bv.-tvr.), a 8/1979. IM. számú rendelet (a Bv. Szabályzat), a 106/1980. IM. számú utasítás (az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvosító Intézet működéséről), az IM. katonai főosztály vezetőjének 4/1980. számú utasítása határozza meg, de feladatokat tartalmaznak egyéb jogszabályok (például: a Büntetőeljárás) is.

Az illetékes ügyész, illetve bíróság rendelkezése alapján az IMEI országos feladatkörrel végzi a terhelt fogvatartottak (elsősorban előzetesen letartóztatottak) elmeállapotának hosszabb megfigyelését, a büntetőeljárás céljait szolgáló egy-, illetve kéthónapos, elmeorvoskórházi körülmények közötti kivizsgálását. A megfigyelés eredményeképpen pedig elkészíti az igazságügyi szakértő számára a szakértői véleményt nem helyettesítő, de színvonalában annak megfelelő elmeorvosi véleményt.

Az IMEI szakmai teendői

A büntetésvégrehajtási intézetben fogvatartott előzetesen letartóztatottak közül a bv. orvos által kóros elmeállapotra utaló tünetek miatt beutaltak elmeorvosászati megvizsgálása és nyolc napon belül tájékoztató jellegű véleményezése.

A bv. intézet orvosa által kóros elmeállapotra utaló tünetek miatt az intézetbe beutalt elítéltek kórházi elmeorvosászati kivizsgálása.

A fegyelmező zászlóaljban, illetve katonai fogdában büntetésüket töltő sorállományú katonák közül — a kóros elmeállapotra utaló tünetek miatt — a honvédorvos által beutaltak elmeorvosászati kivizsgálása és véleményezése.

A kóros elmeállapot miatt a fogságot elviselni nem tudó elítéltekről — akiknél a szabadságvesztés-büntetés nem hajtható végre, ugyanakkor zártintézeti elmeorvosításuk nélkülözhetetlen — átminősítő elmeorvosi vélemény készítése és elmeosztályra helyezése.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt kóros elmeállapotúvá vált és átminősített, elmeosztályra helyezett elítéltek gyógykezelése, állapotuk szükség szerinti, de legalább évenkénti elmeorvosozási felülvizsgálata, elbocsátásuk esetén pedig további gyógykezelésük és gondozásuk biztosítása egy bv. intézeti gyógyító-nevelő csoportban vagy polgári elmeosztályon.

Az ügyész vagy a bíróság által ideiglenesen kényszergyógykezelésre beutaltak elmeorvosi kezelése és jogszabályok által előírt szakértői vélemény színvonalának megfelelő elmeorvosi véleményezése.

A bíróság által elrendelt, kényszergyógykezelésre utalt betegek rehabilitációs célzatú gyógykezelése, soron kívül vagy évente részletes kórrajzkivonatot tartalmazó elmeorvosi vélemény készítése az illetékes bíróság, illetve az illetékes igazságügyi elmeorvos-szakértő részére a kényszergyógykezelés fenntartásának vagy megszüntetésének kérdésében hozandó orvosi megalapozásához.

A kényszergyógykezeltek adaptációs szabadságának engedélyezését és bonyolítását — az orvosi, jogi és szociális feltételeknek egyaránt megfelelő kényszergyógykezeltek esetében — szintén az intézet végzi. Továbbá az IMEI teremt lehetőséget a kényszergyógykezelésre beutalt betegek, az ideiglenes kényszergyógykezelésre beutalt terheltek és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt kóros elmeállapotúvá vált és átminősített elítéltek munkaterápiás foglalkoztatására.

Az IMEI feladatkörébe tartozik a büntetésvégrehajtási intézet orvosa, illetve a honvéder orvos által beutalt fogvatartottak, polgári és sorállományú katonai személyek szervi idegrendszeri kivizsgálása és gyógykezelése is. Amennyiben a beteg ellátása meghaladja az IMEI lehetőségeit, a bv. egészségügyi intézményeinek, valamint az állami egészségügyi szolgálat járó- és fekvőbeteg-gyógyintézeteinek igénybevételével kell a beutaltak helyben nem vizsgálható, illetve nem gyógykezelhető panaszait rendezni.

A központi kivizsgáló tevékenység keretében végzi az IMEI a bv. intézetek orvosai által személyiségzavar tünettel beutaltak, a bíróság által korlátozottan beszámíthatónak nyilvánítottak, végül az alkoholista kényszergyógyításra kötelezett elítéltek komplex kivizsgálását és gyógyító-nevelésük, illetve alkoholista kényszergyógyításuk korszerű terápiás programjának kidolgozását.

Az IMEI elvi feladatai

Az alkoholista-kényszergyógyítás módszertanának kidolgozása, korszerű színvonalon tartása, a kényszergyógyítás végrehajtásának ellenőrzése az arra kijelölt büntetésvégrehajtási intézetekben, az ellenőrzés tapasztalatairól évi értékelő jelentés készítése az IM Bv. Országos Parancsnokság egészségügyi osztálya részére.

Az alkoholista-kényszergyógyításon túlmenően — az IMEI szakmai illetékességi körébe tartozó területeken — közreműködés a gyógyító-nevelés módszertanának kidolgozásában, a munkacsoportok tagjainak speciális szakmai képzésében.

Az intézet egészségügyi kötelezettségeiből eredően biztosítja az elmeorvosozási, ideggyógyászati vizsgálatot, a személyiségzavar kivizsgálását, a szakosított járóbeteg-rendelést a bv. intézetek orvosai által beutaltak részére.

Az IMEI-ben szakértői színvonalú munkát végző központosított diagnosztikai és terápiás egységek funkcionálnak, továbbá van klinikai pszichológuscsoport, valamint működik egy pszichopedagógusokból álló nevelési szolgálat is.

Az IMEI kórházi jellegű anyagi-technikai és pénzügyi ellátását célzó terv kidolgozása a Budapesti Fegyház és Börtön illetékes szakszolgálatainak közreműködésével történik. Az intézetben egészségügyi-gazdasági ügyintézők dolgoznak,

közvetlenül a gazdasági-jogi főigazgató-helyettes irányítása alatt. A Budapesti Fegyház és Börtön anyagi szolgálatával szoros kapcsolatot alakítottak ki, velük együtt végzik pl.:

— a betegek ruházati ellátását, étkeztetését, személyi higiéniájával kapcsolatos teendőket,

— az anyagok és eszközök nyilvántartását, karbantartását,

— a szükséges technikai berendezések tervezését, üzemeltetését és karbantartását,

— a javítási igények felmérését, a munkák ütemezését és ellenőrzését.

Az intézet önálló igazgatási-nyilvántartási és szociális gondozói csoporttal rendelkezik. Az általános igazgatási teendők ellátása mellett ez a csoport végzi:

— a kényszergyógykezelt betegek adaptációs szabadságának adminisztratív bonyolítását,

— a törvényességi szempontok érvényesítését és ellenőrzését,

— a kérelmek, panaszok, bejelentések ügyintézését.

De foglalkozik ez a csoport a beutaltak, különösen a kényszergyógykezelt betegek, az ideiglenesen kényszergyógykezelt beutaltak és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt kóros elmeállapotúvá vált és átminősített elítéltek szociális és jogi érdekképviselésével is. A szociális gondozó e szolgálati ág keretében intézi:

— a gondnoksági eljárás, illetve per kezdeményezését az illetékes tanács vb szakigazgatási szervénél, illetve a bíróságnál,

— a rokkantsági, illetve öregségi nyugdíj, táppénz, szociális, terhességi, gyermekágyi, valamint az anyasági segély kezdeményezését, ügyintézését,

— a biztosítással rendelkezők jogos igényeinek érvényesítését,

— a korlátozott, illetve hiányzó belátási képességű, de gondnokság alatt még nem álló személyek szociális és jogi érdekképviselését a polgári peres családjogi, társadalombiztosítási kérdésekben.

Az igazgatási-nyilvántartási és szociális csoport munkájához tartozik még:

— az ellátatlan beteg elbocsátása esetén az illetékes tanács vb szakigazgatási szervénél a gondozáshoz szükséges intézkedések megtétele,

— az intézetben elhaltakkal kapcsolatos ügyintézés,

— az IMEI-ből engedély nélküli távozás esetén az illetékes rendőri szervek értesítése,

— a helyben nem kivizsgálható, illetve gyógykezelhető betegek külkórházi kihelyezésének, szállításának, felügyeletének megszervezése és lebonyolítása.

Az IMEI feladataihoz kell még sorolni nem utolsósorban:

— az elmeorvosászati és büntetésvégrehajtási biztonsági feladatok szabályozását, oktatását és ellenőrzését,

— a beutaltak felügyeletének szakszerű, hatásos ellátását, mint az elmeorvosító tevékenység és az intézet rendjének feltételeit,

— a betegek mozgatásának, szállításának, előállításának biztonságos végrehajtását,

— a felügyelet ellátása során a bánásmód törvényességének maradéktalan érvényesítését, a megelőzésre és a szakszerűsége törekvés megvalósítását,

— a jogtalan eltávozással kapcsolatos teendők ellátását,

— a gyógykezeléssel szembeni aktív ellenállás leküzdésére, a személyzet vagy a betegtársak élete és testi épsége elleni támadás, valamint a jogtalan eltávozási kísérlet megghiúsítására a jogszabály által megengedett testi kényszer szakszerű alkalmazását.

— a jogos önvédelem esetének kivételével az Őrszolgálati Szabályzat által előírt fegyverhasználati tilalom megtartását.

Az IMEI-nek nincs őrszolgálata, a beutaltak felügyeletét elmeápolók látják el. A Budapesti Fegyház és Börtön és az IMEI külső őrzésének közös feladatát pedig a két intézet parancsnoka együttesen szabályozza.

Úgy tűnik, hogy a jelenleg bevezetett szervezési változtatások, a megszilárdított vezetési rendszer, az emelkedő szakmai elvárások, a rendezettség javulása meghozta gyümölcsét. A teljesítmény egyenletesebb lett, a működés zavartalanabbá vált, az állomány stabilizálódott, a hangulat javult, s a Budapesti Fegyház és Börtönnel kétoldalú, korrekt munkakapcsolat alakult ki. Az intézet jelenlegi helyzete — a meglevő, nem lebecsülhető nehézségek és leküzdésére váró hiányosságok ellenére — megítélésünk szerint jogossá teszi azt a reményt, hogy az IMEI mind büntetésvégrehajtási intézetként, mind pedig speciális elmeorvosászati szakmai tevékenységében — feladatait maradéktalanul és szakszerűen ellátó egészségügyi intézményként — megállja a helyét.

Dr. Csicsay Iván—Nagyné Bánffy Anna